

ÖNDÖR GEGĒN MUNKÁSSÁGA, ÉS SZEREPE A MONGOL KULTURÁLIS HAGYOMÁNYBAN

Munkássága még a felsorolás szintjén is impozáns: Hozzá köthető számos mongol kolostor alapítása és sokan őt tekintik a mongol buddhista egyház megalapítójának is. Szútra fordításokat készített, fordította tibeti *Kanjurt* (tib. *bka' gyur*) és *Tanjurt* (tib. *bstan 'gyur*), támogatta a mongol szútra-nyomtatást, lépéseket tett a mongol írás megújítására. Meghatározóak buddhista filozófiai munkái, mint a kommentárok a *Prajñāpāramitā*, *madhyamaka*, *abhidarmapiṭaka* magyarázatok. Egyházi tevékenysége mellett foglalkozott a kultúra számos más területével is, figyelemre méltó iskolateremtő tevékenysége a szobrászatban, tanka-festészetben, de foglalkozott zenével, és az orvoslással is.

Öndör Gegĕn célja volt, hogy a mongol kulturális hagyományokat sikerüljön megőrizni. Törekvése nem merült ki csupán a buddhizmus tanításainak terjesztésében, kommentárok írásában, tanítványai személyes oktatásában. Számos előírást alkotott az általános szent rituálékról, az istentisztelet helyéről, a szertartásokkal kapcsolatos szokásokról, a lámák viselkedésének etikettjéről, a papok, és a hívők életéről, illetve a lámák ruhájára, a közös étkezésekre vonatkozóan is. Nagy gondot fordított a hagyományos mongol életmód, a hagyományos viselet megtartására és továbbélésének biztosítására. Jól példázza ezt a lámaviselet általa kialakított változata, a minden nap használatos lámaöltözet, a ceremóniák alkalmával használt ruházat, mely a mandzsukor előtti mongol nomádok viseletének alapján készült. A szertartás, a szakrális rituálé, az imakönyvek fajtái, a vallásos tánc – *cam* – ritmusa, mind-mind fontos szerepet játszik a mongol hagyományokban.

Irányításával, és részben általa megteremtődött az a buddhista szimbolika, ami a buddhizmus mongol ágára mind a mai napig jellemző. Számos más mongol nemzeti szimbólumot, mint például a férjes asszonyok hajviseletét, a jószágbillogokat (mong. *tamag-a*, halha *tamga*) és az üdvözlő rituálét – szintén személyével legitimálják.

Hangszereket tervezett, melyek a mongol buddhista rituálék eszközeivé váltak, kialakította a szertartások általános kánonját, mely a mongol buddhista szertartásrend alapjává vált, s több zeneművet is komponált.

Öndör Gegĕn a buddhista *vinaya* erkölcsi szabályait hirdette minden szerzetes és láma számára, de ezt a természetközeli élő nomád mongolok hagyományaiába illesztette be. Számos ponton dolgozta át az alapvető tanításokat, hogy betartásukat ezzel is mind könnyebbé tegye a mongolok számára, ugyanakkor hozzájáruljon a mongol nép fennmaradásához. Útmutásai szerint a mongol szülőknek gyermekeik közül egy fiút szerzetesnek kellett adniuk, hogy tanulmányozza a Buddha tanait. Fiatal felnőtt korában azonban visszaküldték családjához, hogy ő maga is családot alapítson és így gyarapítsa a mongolok lélekszámát. Negyven éves kora körül ismét visszatérhetett a kolostorba és élete végéig szerzetesként élhetett tovább.

A mongol kolostorokban több olyan rituálét követtek, s követnek napjainkban is, melyeket maga Öndör Gegĕn dolgozott ki. *Omlai daye* (tib. *om las bgrang yas*), *jinlaw*

cogcol (tib. *byin rlabs mchog stsol*), *püncog güsüm* (tib. *phun tshogs sku gsum*), *geleg dodgi* (tib. *dge legs 'dod-dgu'i*), *norow badam* (tib. *nor bu pad ma*), *daščiraw san* (tib. *bkra shis char 'bebs kyi bsangs*). Az Öndör Gegēn által alkotott, átdolgozott szertartási szövegek abban különböznek a tibeti elődöktől, hogy a mongol emberek hagyományos nomád életében megfigyelhető ritmusokra emlékeztetnek.

Bár leghíresebb munkái között rendre a rá jellemző stílusban készült szobrait említik, nem csak szobrokat készített, de festett is. A selyemből készült Congkhapa tanka, a festett Buddha, pancsen és dalai láma képek egyaránt tanúskodnak tehetségéről. A szentek képeit a buddhista művészet ikonográfiai előírásainak megfelelően készítette, s csakúgy, mint élete más területén, itt is jelentős hangsúlyt fektetett a mongol hagyományok megőrzésére. A mongol népi motívumokat beépítette művészetébe. Ezt a törekvését jól példázza az egyik leggyakoribb Öndör Gegēn ábrázolás is. Ezen a képen a mongol egyházfő egy nomád családfőt idézve fött birkafart (halha *ūc*) darabol. (1. kép) Ennek a fontos mongol családi ünnepnek a felidézésével kép azt szimbolizálja, hogy az egyházfő nem csak a mongol buddhizmus vezetője, de szerepe, tevékenysége a népét és kultúráját féltő és védelmező „családfő” is.

Képzőművészeti munkái közül mégis szobrai a leghíresebbek: a Vajradhāra, a Maitreya, a huszonegy Tārā szobor, a fehér szantálfából készült Janraiseg (tib. *spyan ras gzigs*, szkr. Avalokitēsvara) szobor, az ezüsből készült nyolc sztúpa.

A hagyomány szerint 1650-ben Öndör Gegēn tibeti meditációs gyakorlatai során egy új mongol írásrendszer képe jelent meg előtte. Az első formatervet a dalai és pancsen láma és más tanult szerzetesek is látták és jóváhagyták. Szülőföldjére való visszatérése után, 1686-ban a tűz-tigris évében, 52 éves korában, a Töwxön kolostorban alkotta a *soyombo* (tib. *rang byung snang ba*) írást. Szanszkrit eredetű mongol nevének jelentése „magától megjelent”. A *soyombo* írást úgy a alakította ki, hogy alkalmas legyen a mongol buddhizmus három szent nyelvének a szanszkritnak, a tibetinek és a mongolnak lejegyzésére is. Ezzel Phags pa láma (tib. 'phags pa blo gros, 1235–1280) *négyszög írása*, Ayusi *güsi galig írása*, és az ojrát Zaya pandita (Namxaijamc 1599–1662) világos írása (*tod bičig*) után egy újabb mongol írást alkotott. A díszes első betűt Öndör Gegēn személyes pecsétjeként is használták. Később a mongol állami pecsét része lett, használták 1911-től a teokratikus állam idején (3. kép), a mongol forradalom idején 1921-ben, és a Mongol Népköztársaság időszakában 1924 után is (4. kép). Ez volt a mongol alkotmány jelképe is 1940-ben, 1960-ban és 1992-ben (5. kép) is. Napjainkban is része a hivatalos állami címernek, hiszen a *soyombo* Mongólia függetlenségének jelképe is.

Öndör Gegēn 1670-ben Tibetből elhozatta a *Kanjurt* és a *Tanjurt*. Aktív szerepet vállalt a kolostorokban használt szövegek, könyvek kiadásában. Írt irodalmi összefoglalást, több jeles könyvet filozófiai és művészeti magyarázatokkal és bevezetésekkel látott el.

Nem álltak távol tőle a természettudományok sem, tanulmányozta a kolostor-építészet hagyományait is, s őt tekintik a mongol buddhista építészet alapítójának. Ő tervezte az első buddhista kolostor, Erdene jü szentélyeinek átépítését és később Ix xürēt is. Munkája során szívesen merített ihletet a mongol motívumokból, gyakran

alkalmazta a hagyományos mongol kerekátor a jurta jellegzetes stílusát, így elmondhatjuk, hogy új stílust teremtett.

Az 1930-as évek elnyomása alatt a bolsevikok több mint húszezer embert gyilkoltak meg, és több mint hétszáz kolostor és templomot pusztítottak el, az összes szent tárgyaikkal együtt. Öndör Gegēn számos műve ekkor semmisült meg.

KONKLÚZIÓ

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az Öndör Gegēnt körülvevő tisztelet nem köszönhető csupán a buddhizmus utóbbi évtizedekben tapasztalt mongóliai virágzásának. Egyházszerző tevékenysége, művészeti munkássága, de még inkább a mongol történelemben betöltött szerepe és számos más lépése, együttesen is bizonyítéka annak, hogy tevékenysége a mongol önállóság, a nemzeti kultúra és identitás, a mongol hagyományok megőrzését célozta.

Felismerte, hogy a mongolok csak kulturális önállóságuk megtartásával képesek megőrizni függetlenségüket Kínával, a kínai kulturális hatásokkal szemben. Tény, hogy a mongol nyelv éppen ebben a korszakban emelkedett irodalmi szintre, melyben nagy szerepet játszott a buddhista szövegek fordítása és az önálló mongol buddhista terminológia kialakítása is. A kolostori rendszer létrehozása a mandzsu korban egy de facto alternatív mongol közigazgatás kiépítésével is egyenértékű volt. Ez és a mongol buddhista egyház politikai szerepe is alapját képezhette annak, hogy a mongolok képesek voltak deklarálni a mongol állam függetlenségét 1911-ben. Napjainkban Dzsingisz kánt tekintik a mongol államiség jelképének, de a mongol hagyományok és az önálló mongol kultúra tekintetében Öndör Gegēn is hasonló szerepet tölt be, mint az állam alapítója.

IRODALOMJEGYZÉK

Banjragč, Č. – Sainxū, B. (eds.): *Mongolīn xūrē xīdīn tūx*. Ulānbātar 2004. [A mongol kolostorok története]

Bawden, Ch. R.: *The Jebtsundamba khutugtus of Urga*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1961.

Berger, P. – Bartholomew, T. T. (ed.): *Mongolia. The Legacy of the Chinggis Khan*. Thames and Hudson, Asian Art Museum of San Francisco 1995.

Čoinxor, J.: *Öndör Gegēn Janabajar*. Ulānbātar 1995. [Öndör Gegen Dzanabadzar]

Cültem, N.: *The Mongolian Sculptor – G. Zanabazar*. State Publishing House, Ulan-Bator 1982.

Dalai, Č. – Išdorj, C. (eds.): *Mongol ulsīn tūx*. II. Mongol Ulsīn Šinjlex Uxānī Akademi, Tūxen Xūrēlen, Ulānbātar 2004. [Mongólia története II.]

Dašnyam, L. (ed.): *Mongol nutag dax' tūx soyolīn dursgal*. Ulānbātar 1999. [Történeti és kulturális emlékek a mongol vidéken]

- Ičinnorow, S.: *Öndör Gegēn Janabajar. Namtar, бүтэлін жарим асүдал*. Ulānbātar 2005. [Öndör Gegen Dzanabadzar. Életrajza és munkáinak kérdése]
- Kara, Gy.: *Books of the Mongolian Nomads*. Uralic and Alatic Series 171. Indiana University Bloomington Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington 2005.
- Kürelbayatur: *Öндүр gegen-ү namtar*. Öbör mongyol-un arad-un keblel-ün qoriy-a, Köke qota, 2009. [Öndör gegēn életrajza]
- Lxagwasüren G. – Dašjamc, D.: *Mongolīn filosofīn tūx*. Ulānbātar 2001. [A mongol filozófia története]
- Mönxerdene, C.: *Coyombo joyadi xemēx mongol üsgīn bičix yoson oršwoi*. Ulānbātar 2005.
- Nacagdorj, Š. – Širendeb, B. (eds.): *Bügd Nairamdax Mongol Ard Ulsīn tūx*. Ulānbātar 1968. [A Mongol Népköztársaság története]
- Očir, A. (ed.): *Mongol ulsīn tūx*. IV. Mongol Ulsīn Šin]lex Uxānī Akademi, Tūxen Xürēlen, Ulānbātar 2004. [Mongólia története IV.]
- Pozdneyev, A. M.: *Mongolia and the Mongols*. (Uralic and Altaic Series vol. 61). Indiana University Publications, Bloomington 1971.
- Szilágyi Zsolt: *A mongol főllámák rövid története*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest 2010.
- Szilágyi Zsolt: Legitimáció. A mongol buddhista egyház szerepe a világi hatalom legitimációjában. *Ethno-lore*. XXV. 2008, pp. 54–70.
- Szilágyi, Zsolt: The Nomadic Culture, Society and the Founder of the Mongolian Buddhist Church. *Acta Mongolica*. Vol. 8 (306). Center for Mongolian Studies, Ulānbātar 2008, pp. 289–296.
- Szilágyi, Zsolt: Öndör Gegen Zanabazar and his Role in the Mongolian Culture. *Chronika* Vol. 7–8. (2007–2008). Annual of the Institute of History, University of Szeged, Szeged 2008, pp. 233–241.
- Szilágyi, Zs.: *Manchu-Mongol Diplomatic Correspondence 1635-1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol 1*. ed. Géza Bethlenfalvy. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004.
- Teleki, Krisztina: *Monasteries and Temples of Bogdiin Khüree*. Institute of History, Mongolian Academy of Sciences 2011.